

ภาพพจน์และสัญลักษณ์

ท่วงท่าการแสดงออกแบบอิมเพรสชันนิสม์ เอกสเพรสชันนิสม์ และเซอร์เรียลลิสม์ ทำให้มองเห็นต่อไปว่าภาพพจน์ของกวีก็คือสัญลักษณ์แทนภาวะที่ซับซ้อนของจิตใจ การศึกษาภาพพจน์คือการตีความในรูปสัญลักษณ์จึงเป็นสิ่งจำเป็นในการเข้าถึงความหมายของกวี

ไอ.เอ.ริชาร์ดส์ มีความเห็นว่า ¹ ภาพพจน์เป็นปฏิบัติการขั้นหนึ่งของผู้อ่าน ปฏิบัติการขั้นนี้จะนำไปสู่ปฏิบัติการขั้นต่อไป คือ ความคิด อารมณ์สะเทือนใจ และทัศนคติ ภาพพจน์ ก็คือภาพในจินตนาการที่เกิดจากภาพที่ปรากฏเพราะคำ (verbal images) แต่ความมีพลังและความชัดเจนของภาพพจน์ไม่จำเป็นต้องไปด้วยกัน จึงไม่ควรตัดสินภาพพจน์เหมือนตัดสินรูปภาพ ² ภาพพจน์อาจเป็นตัวแทนของการทำงานของความรู้สึก (sensations) โดยไม่ต้องเหมือนความรู้สึกนั้น และเป็นตัวแทนของความรู้สึกโดยการแทนที่ความรู้สึกนั้น ภาพพจน์ไม่จำเป็นต้องเลียนความรู้สึกที่ภาพพจน์นั้นสามารถชักนำความคิดและเร้าอารมณ์สะเทือนใจได้ ³ ลักษณะสำคัญของภาพพจน์ก็คือพลังที่จะก่ออารมณ์สะเทือนใจ ภาพพจน์ที่มีรูปต่างกันอาจก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจอย่างเดียวกันได้

---

¹ I.A.Richards, Principles of Literary Criticism, Chap. 16, pp. 117 - 23, "The Analysis of a Poem."

² Ibid., p. 123 : "To judge the image as a picture is judged, would,...., be absurd."

³ Ibid., : "But since images may represent sensations without resembling them, and represent them in the sense of replacing them, as far as effects in directing thought and arousing emotion go, differences in their mimetic capacity became of minor importance."

การศึกษาในบทนี้แบ่งเป็น 2 หัวข้อใหญ่ คือ

1. ภาพพจน์และการตีความในรูปสัญลักษณ์ในทวาทศมาส
2. ความเป็นสากลของสัญลักษณ์ในทวาทศมาส

1. ภาพพจน์และการตีความในรูปสัญลักษณ์ในทวาทศมาส

ภาพพจน์ที่เด่นในทวาทศมาส อาจแบ่งได้เป็น 3 หัวข้อย่อยดังนี้

- 1.1 ภาพพจน์แสดงความร้อนกับความเย็น
- 1.2 ภาพพจน์แสดงความเคลื่อนไหว
- 1.3 ภาพพจน์แสดงสี

1.1 ภาพพจน์แสดงความร้อนกับความเย็น

ในบทที่ว่ากวยจินตนาการ ผู้เขียนได้ชี้ว่าแก่นหรือหัวใจแห่งอารมณ์สะเทือนใจในทวาทศมาสก็คือความร้อนอย่างรุนแรงที่แผ่ทั่วอยู่ทุกขณะ และแทบจะทุกหนทุกแห่งที่เรามองเห็นหรือเหยียบย่างเข้าไป ความร้อนนั่นเองทำให้เขาพระสุเมรุหมุนตัวเขาคงจะมลายลาญ และกวีเองก็ถึงกับ "กำเคาะกลดคมแตกทรวง" ¹ ทำให้ "ทุกพรรคมฤคทอง บรรพต" ต้อง "เสียภริมายแหลงเตน รวยศรวญ" ² ความร้อนอาจปรากฏแทรกอยู่ในความเย็นเช่นทำให้เกิด "ไปกามรุดงจาวทองเทศ" แม้เมื่อเป็น "ฤดูเดือนเมษน้ำ นองหาว" ที่ "ชุกชมชยวไพโรคมยอกยวม" ³ ตลอดจนสายฟ้าที่ฟาดควัดลงมาบนน้ำ เมื่อ "จยรเ็จบอภฟ้าปอด เท็คโพยม" ⁴ นั้นก็เป็นสัญลักษณ์ของความทุกข์ในใจ

¹ ทวาทศมาส หน้า 7.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

ความเย็นไม่อาจจะหักล้างอำนาจความร้อนได้เลย กลับเสริมอำนาจนั้นให้เด่นขึ้น
 แม้แก๊วก๊าซยังมีป่วนพลานเหมือนถูกเผาจน "ตาฝั่งแดงกลดวกลาง สวาทใหม่" ¹ บ่อยครั้ง
 ที่เกี่ยวข้องกับความเย็นหรือนำเป็นการแสดงออกที่มีต้นตอมาจากความร้อนหรือไฟในอก เป็นต้นว่า
 "ข้าเืองกรรชิตหมอง หมนเศร้า" จน "รำเพยรำพาธาร ไหลหลง" นั้นเป็นเพราะ
 "สวรคอนันตรอนเรา ช่วยตรอม" ² หรือในโคลงบทต่อไปนี้

เห็นเพลงเพี้ยโรจรอน	รุ่มอก	พี่แม่
เจ็บจ่างายเครงครยว		พรนกวา
กงงหนนกงงเทอนตก		หายสวาท
คือชลาในหน้า		ถงถม ³

ดอกไม้เพลิงนั้นร้อนพองกับความรู้สึก "ร้อน รุ่มอก" ความร้อนทำให้เจ็บ หรือ
 ความเจ็บเพราะจากนั้นเอง ทำให้ร้อนจนป่วน "พรนกวา" แสดงภาพพจน์ของความร้อน
 ในโลกที่พลานอย่างระงับไม่ไคจนพาใจให้วันไหวโลกเด่นจนรวมตัวไม่คิด ทำนองเดียวกับ
 ดอกไม้ไฟที่ดูความสว่างโพลงดอยลิวขึ้นไปแล้วแตกตัวเป็นสายไปรอบทิศหายไปในความมืด
 ของท้องฟ้าอันเวียงว่าง กวีไคแสดงภาพพจน์น้ำตาและดอกไม้ไฟที่ตรงกันอย่างประหลาด คือ
 ภาพพจน์ของการเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็วแรงจากที่สูงลงมา น้ำตานันไหลพรังพรู ดอกไม้ไฟก็
 ตกลงเป็นสาย กวียังนำภาพพจน์ของกิ้งหิ้งที่ป็นตัวเร็วมาสนับสนุนภาพพจน์ของความรู้สึก
 "พรนกวา" ไคเหมาะเจาะ เราจะเห็นลักษณะของกิ้งหิ้งที่สัมพันธ์กับความรุ่มร้อนป่วน
 ในโคลงอีกบทหนึ่ง คือ

¹ ทวาทศมาส, หน้า 24.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 36.

กึ่งทรน เหนอฝ่ายฉนน	เวหา
คือรนนธาควงใจ	ที่รอน
มารศรีวินิกา	ดวงพราก ไปแฮ
เจ็บยั้งเพลงกรรมคอน	แตกทรวง ๓ ¹

ความมันปนในที่นี่จึงเป็นความมันปนอย่างรุนแรงถึงขนาดทำให้ทรวงแตกทำลายไคที่เคี้ยว

คอกไม้เพลิงที่แตกกระจาย กิ่งหินที่ตกลงแว้งควางและน้ำตาที่ "กึ่งถาม" ล้วน เป็นสัญลักษณ์ของความทุกข์รอนรนใจทั้งสิ้น

ภาพพจน์ของน้ำตาไหล เป็นภาพพจน์ที่น่าสังเกตอนึ่ง กวีแสดงภาพน้ำตาไหลอย่างรุนแรงว่าสืบเนื่องมาจากความรอนระอุโหยหาภายใน ราวกับว่าไฟกับน้ำตานันเป็นดังเดียวกันที่สืบเนื่องกันอยู่เพียงแต่เปลี่ยนสภาพไปเท่านั้น เช่น

วรรณโมลิสแลง	แดงคยว
อกกระอุกรยมไกรย	กระตาง
อัมพรอุทรชยว	ครางครำ
พื้นพนนโหยไหซาง	ชยวสินธุ ๓ ²
เซ็งเซ็งชชานน้ำ	ไยนา
ตกพางบุนนเกิง	ชากชวนน
เรงแลกำเคาอา	รกเรช
ยั้งกว่าเพลงทยมทนน	ทนนแค ๓ ³

¹ ทวาทศมาส, หน้า 37.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 12. คู่บทที่ 3 ข้อ 2.1.2.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

เนื่องจากกล่าวถึงโคลงบทแรกแล้วในเรื่องจินตนาการในที่นี้จะกล่าวเฉพาะโคลงบทหลังดังนี้

"แข็งแข็งชาน" เป็นลักษณะของน้ำตาที่ตกลง แสดงความรุนแรงของอาการไหลของน้ำตานี้ "แข็งแข็ง" น่าจะเป็นคำเดียวกับ "เซ็นเซ็น" หรือกระเซ็น การซำคำให้มองเห็นจังหวะกระชั้นถี่ นึกเห็นไคว่น้ำตาไหลลงมาเหมือนกระแสน้ำที่แผ่ตัวกระเซ็นชาน การตกของน้ำตาคูรุนแรงถึงขนาดที่ทำให้ "บมบม" "ซาดซวนน" คือ ซาดหลุดออกจากชั่วเหมือนถูกเค็ด บมบม หรือคอกมีว เป็นคอกไม้ที่แข็งแรงมักไม่หลุดจากชั่วง่าย ๆ

น่าสังเกตว่า กวีใช้คำ "ซาดซวนน" มีเสียงใกล้เคียงกับ "ซาดซว่า" ซึ่งมักใช้แสดงสภาพของจิตใจในภาพพจน์ที่เกี่ยวข้องกับน้ำหรือไฟ เช่น .

อุกอุอาศัยขุ่นน้ำ	นองหา
ขอนอรตุ่มตี	<u>ซาดซว่า</u>
อัมพรชรอมชว	ทรวงเทศ
แลบปานองน้ำ	น่านไหล ๆ ¹

จงกลกรร เกดแกว	กรองมาลย
โอภาสพนมพชรพวง	พรนนกว่า
เพี้ยเพ็ชรพี่ยสถาน	แคท วาแฮ
รุมโรครอนอกชา	<u>ซาดซว่า</u> ชวัญปลิว ๆ ²

โคลงบทแรก "อร" ที่ถูกข้อนทุบตีจน "ซาดซว่า" นั้น มีความสัมพันธ์กับฟ้าที่ขาวเจิ่งไปก้วยน้ำฝน และน้ำตาที่นองไหลคือนาน คือความบั่นป่วนของจิตใจและคืนฟ้าอากาศอยู่ในสภาพที่สะท้อนซึ่งกันและกัน โคลงบทที่สองแสดงภาพพจน์ของใจที่วุ่นสัมพันธ์กับความร้อน

¹ ทวาทศมาส, หน้า 24.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

ภาพพจน์ของการแตกทำลายของโลกร และการปลิวพรายขาดขว้าและพรินกว่าที่บังถึง
จิตใจที่กระเจิดกระเจิง ทำให้รู้สึกถึงความรุนแรงถึงที่สุด กวีกล่าวถึงกัลป์บรรลัยในตอนต้น ๆ
เรื่อง คือในเคื่อนหาอย่างเนนเป็นพิเศษ ในตอนต่อมากวีได้กล่าวถึงความรอนระอุที่สู่มอยู่หรือ
แสดงออกในรูปของสายฟ้าที่ตกลงมาบ้าง อย่างไรก็ตามผู้เขียนเห็นว่าภาพพจน์ของการแตกทำลาย
ของโลกมีความหมายแก่ทวีมาก กวีได้ใช้ท่วงท่าการแสดงออกแบบเอกสเปรสนิยม ทำให้
ปรากฏการณ์ธรรมชาติปกคิมีความรุนแรงเทียบเท่าชั้นอุดมคตินิยม ไม่แต่ในลครอนเท่านั้นแม้แต่
ในลครยี่มีน้ำนองหา กวีก็มองเห็นน้ำที่ล้นไหลท่วมท้นไปทั่วทุกทิศ ว่าคือน้ำท่วมโลกในตอน
สิ้นกัลป์นั้นเอง จึงได้กล่าวถึง "พนนกุกาดนหน้า ลมฉวาง" ¹ ซึ่งจะพัดมาทำให้น้ำที่ท่วม
โลกอยู่เหือดแห้งไปอันเป็นปรากฏการณ์ในอันดับต่อมา

กวีเริ่มต้นเรื่องควยเคื่อนหา ซึ่งเป็นตอนที่รอนที่สุด มาจบลงที่เคื่อนสี่ซึ่งรอนไม่ยิ่งหย่อน
กว่ากันนัก เห็นได้จากที่กล่าวถึง ภาพะจิตใจของตนเทียบกับแผ่นดินว่า "อกแฉนฉอมตรอม
หวิ้น หวาแฉ" ² แม้จะเป็นการนับเคื่อนที่ตั้งคั่นตามปกคิของคนไทยโบราณ ก็ยังเห็นได้ว่า
กวีผูกพันกับความรอนของไฟบรรลัยกัลป์ยิ่งนัก ดังที่กวีกล่าวไว้ในโคลงต่อไปเมื่อใกล้จะจบ
เรื่อง

แฉงสุริยรงงเรชรอน	แฉงฤทธิ
มิฉาญแฉนปฤคพีศรี	แฉนชว้า
ยงงคูลยบทยมทฤษ	ทศจาก จयरเลอย
แฉงพระสุริยนนงกั	กิงคยว ๆ

¹ ทวาทศมาส, หน้า 25.

² เรื่องเคื่อนกัน, หน้า 43.

นฤวางนิริขีฬลิน	แสนกลับ กิติ
ชีพนินพนชยงรยว	เรียรี่
สรรพวงคค่าฤษณพพน	วิประวาส
ยิ่งกว่ากลับกลก	ก่อนหมาย ๖ ๑

การเริ่มเรื่องกวยฤคุรอน และจบลงด้วยฤคุรอนเช่นนี้ ทำให้เรามีโอกาสกล่าวถึงกลับ
บรรดีย์ได้ทั้งสองครั้ง เมื่อพิจารณาปรากฏการณ์ตอนสิ้นกัปปี้จะเห็นว่าความรอนของไพบรลย์
กลับ กับความรอนในอกของกวีมีลักษณะตรงกันอยู่ คือ แผดลาญทำให้เป็นปวนทุรนทุราย ดวง
อาทิตย์เป็นขอเกิดแห่งความรอนจักจุนแผนดินแผนฟ้าหาย ความทุกข์เพราะจากรักของกวีก็เช่น
เดียวกับ แผดลาญทุกสิ่งทุกอย่าง อนึ่งเมื่อเกิดไพบรลย์กลับนั้น ฟ้าและดินตกลงสู่ของ
พร้อมกัน เป็นภาพพจน์ที่แสดงถึงความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างฟ้า-ดิน-มนุษย์ หรือธรรมชาติ
กับมนุษย์ ความมีชีวิตและความไม่มีชีวิตจะผสานกลมกลืนสนิทเป็นสิ่งเดียว เพราะตกอยู่ในอิทธิพล
ของอำนาจยิ่งใหญ่แห่งธรรมชาติอย่างเดียวกัน เมื่อคิดว่าปรากฏการณ์เมื่อจะสิ้นกัปปี้ ก็คือ
ปรากฏการณ์ธรรมชาติที่รุนแรงกว่าชั้นปกติ มีลักษณะเป็นวัฏจักรหมุนเวียนของฤคุกาลธรรมชาติ
ที่ดำเนินอยู่เรื่อยไปไม่มีจบสิ้น แม้เมื่อสิ้นกัปปี้หนึ่งก็ต้องมีอีกกัปปี้หนึ่งตามมา² การแตกดับทำลาย
และเกิดใหม่เช่นนี้ก็คล้ายวัฏจักรแห่งชีวิตนั่นเอง

อย่างไรก็ดี ในความรู้สึกของกวีและคนทั่วไป กัปปี้กลับโยงให้ถึงกาลเวลาอันยาวนาน
จึงมักใช้เปรียบกับความยั่งยืนของนามธรรมหรือผลงานที่กวีภูมิใจ เช่น

ถึงม้วยคินสิ้นฟ้ามหาสมุทร

ไม่สิ้นสุดความรักสมัครสมาน³

¹ ทวาทศมาส, หน้า 47.

² คุโตรภูมิพระร่วง, หน้า 725 - 37.

³ สุนทรภู่, พระอภัยมณี (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2493), หน้า 625.

เป็นสร้อยโสภิตพัน	อุปรมา
โสรสมสรวงศิริธรางค	เว็วไว
จงกงอยู่กัลปา	ยื่นโยค
หายแผนคินซำใหม่	อยาหาย ๑ ¹

ในทวาทพมาศ ภาพพจน์ของกัลป์บรรลัย เป็นรูปธรรมที่เป็นตัวแทนของแวมธรรมคือ ความเจ็บปวดครวครวเพราะความสูญเสีย นอกจากนี้ภาพพจน์ดังกล่าวก็เป็นภาวะที่ไม่เคยพบเห็นกันในชีวิตจริง แม้จะมีเค้าปรากฏการณ์ปกคลุมบ้าง ก็ไม่ใช่ความคับคั่งอย่างธรรมดา แต่เป็นความคับคั่งของจักรวาล สาเหตุของความคับคั่งนั้นก็คือความสูญเสียความรักอันนำความทุกข์อย่างใหญ่หลวงมาสู่กวีและจักรวาล ความสูญเสียนี้เป็นเหมือนความร้อนจากดวงอาทิตย์ที่เผาผลาญทุกสิ่ง ต่างกันแต่ดวงอาทิตย์ยังไหม้ตัวเอง คือดับไปกับดินและฟ้าควย แต่ความร้อนเพราะความสูญเสียความรักนั้น เป็นความร้อนที่ยืนยงพ้นอำนาจของความคับคั่งทุกอย่างและไม่อาจจะดับตัวเองได้เลย ดังกวีกล่าววว่า

ปลุกพีโยคพัน	ทรวงจร
สีธราธรรคาค	ปนนควย . . .
เจ็บจยรจาจากจร	สมรมิง ภูเออย
<u>โอดอกินซำมวย</u>	<u>ไปววย</u> ๑ ²

รยมกรกว่าดินสย	สรพวงค
พื้นสนนเพชรวงไป	จากแลว
เพลงรคยิงเพลงปวง	เผาแผน คินนา
<u>โครจายคยบเลอยแลว</u>	<u>พื้นลายุ</u> ๑ ³

¹ "ลิลิตยวนพ่าย," ลิลิตยวนพ่ายกับลิลิตเพชรมงกุฎ (พระนคร : กรมศิลปากรอนุญาตให้จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉลองนิจศพนางราชวรานุรักษ์ [ยานี ชิตานนท์] ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 2 ตุลาคม พุทธศักราช 2509), หน้า 16.

² ทวาทพมาศ, หน้า 7.
³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

อาจกล่าวว่ภาพพจน์การแตกทำลายของโลกมีความหมายแก่กวีใน 2 ระดับ คือ ในระดับจิตสำนึก ภาพพจน์ดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจอันยิ่งใหญ่ กาลเวลาดันยาวนาน และความน่ามหัศจรรย์อย่างไม่ใช่สามัญ ในเวลาเดียวกันนั้น ในระดับจิตใต้สำนึก กวีนี้ความผูกพันกับความแตกดับทำลายและการเกิดใหม่ที่หมุนเวียนกันของโลก และจักรวาลอันเป็นสามัญ-ลักษณะ ที่ปรากฏในรูปของความลึกลับของจักรวาล จะเห็นว่าตลอดเวลานั้น จิตใจของกวีก็หวนไหวไปกับปรากฏการณ์ของฟ้าดิน เมื่อประสบทุกข้ออย่างแทบจะถึงที่สุด ใจหรือขวัญ หรือวิญญาณของกวีก็พร้อมที่จะเลือนลอยไปในจักรวาลเว้งว่างนั้น

1.2 ภาพพจน์แสดงความเคลื่อนไหว

ในบทที่ว่าด้วยลักษณะทั่วไปของทวาทศมาส ผู้เขียนได้กล่าวว่า ข้อหนึ่งที่ทวาทศมาสแปลกกว่านิราศส่วนมากก็คือ กวีไม่ได้แสดงการเดินทางไปในที่ใดที่หนึ่ง แต่เมื่อศึกษาภาพพจน์ในวรรณคดีเรื่องนี้แล้ว ก็จะทำให้เห็นว่า กวีได้แสดงภาพพจน์ของความเคลื่อนไหวของตัวกวีและของสิ่งแวดล้อมอยู่ตลอดเวลา ล้วนแต่เป็นสัญลักษณ์ของสภาพจิตใจอันว่าวุ่นทวนทวนรอนทั้งคืน

กวีได้แสดงภาพพจน์ของความเคลื่อนไหวในลักษณะต่าง ๆ กัน ดังนี้

1.2.1 ความงวดเข้า หดตัว หรือรัดตัว

ภาพพจน์เหล่านี้มักแสดงความเจ็บปวดร้าวรอนอย่างสุดที่จะทนทานได้ เช่น "เจ้าคลื่นธุสากเรศรอน รนบก" ¹ "รอนรอน" ไม่ใช่จะแสดงสภาวะอย่างเดียว แต่แสดงความเคลื่อนไหวด้วย "รอน" มีนัยเดียวกับ "คืน" ดังที่ไซวาตินรณ "แสนสุขเมรมวนเข้า กงงดาญ" ² "มวนเข้า" เป็นลักษณะการรัดตัวเขม็งเข้า

¹ ทวาทศมาส, หน้า 7.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

เป็นภาพพจน์ที่แสดงความปั่นป่วนพลุ่งพล่านอย่างระงับไม่ได้สักอย่างหนึ่ง

1.2.4 ความเคลื่อนไหวจากที่สูงมาต่ำ

เช่นการตกกระเจายของดอกไม้ไฟเหมือนน้ำตาที่พร่างพรายอย่างทีก็วิถึถาววาว

"สายเพชรตกโตรคน้ำ . ตาตก แมฮา" ¹

บางทีความเคลื่อนไหวจากที่สูงนั้นก็ถึงจะขาดกระหน้าทำลาย เช่น

จыр เจ็บอกฟ้าฟอด	เพ็คโพยม
แสงสว่างอัคนีภายใน	ฟากน้ำ ² .

ในอุคฺอุอศวยุชที่ "น้าองหาว" จำไปทั้งฟ้าทั้งหล้า ความเคลื่อนไหวเช่นนี้ก็จะรุนแรงเป็นพิเศษเมื่อเทียบกับบรรยากาศอันซึ่มเซากดดันอย่างน่าอึดอัด ความเคลื่อนไหวเช่นนี้คล้ายจะเป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้ระหว่างพลังความร้อนที่ระอุอยู่ในอกกับความมัวมนหม่นหมองของกิริยาอาการภายนอก เพราะสายฟ้าที่ฟาดลงมานั้น มาจาก "อัมพรชระอมชว ทรวงเทวศ" สายฟ้าจึงเปรียบเหมือนพลังจากภายในของทองฟ้าที่มีทรวงเศรฐหมองนั้น ในเวลาเดียวกันก็วิถึ "ซอนอรุระตุมคี" จน "ชาคชว้า" ³

1 ทวาทศมาส, หน้า 36.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 25 :

จыр เจ็บอกฟ้าฟอด	เพ็คโพยม
แสงสว่างอัคนีภายใน	ฟากน้ำ
พระพรุคทาโสรม	สรวมอาศบ ก็ถึ
ในสุชาราล้า	นานนนนแสนทวี
อุคฺอุอศวยุชน้ำ	นองหาว
ซอนอรุระตุมคี	ชาคชว้า
อัมพรชระอมชว	ทรวงเทวศ
แลนฟานองน้ำ	น่านไหล

1.2.5 ความเคลื่อนไหวในอากาศ หรือในที่สูง

เป็นภาพพจน์ที่ให้ความรู้สึกหวือหวา เช่น "ธงชัยโบกโบยปลาย งอนง่า" ¹ ทำให้ "หิวกระหนรงกาม พรนควา" ² "ลมป่นนหวาเหินบน" นั้นก็ "แบ่งไส้" ³ วาวที่ "พราย ทวพ่า" ทำให้ "อกใหม่ มาวถวิล" ⁴ และ "พลแพรอนรำจวาง แหนแห" ในพิธีส่ง ไซสพ ก็เป็นเครื่องกระตุ้นให้วี "เรงลนดุงลาญใหม่ บุวทรวง" ⁵

ความเคลื่อนไหวในข้อนี้ แม้จะคล้ายคลึงกันมากก็ยังคงจำแนกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

ก. ความเคลื่อนที่สูงขึ้นหรือห่างออกไปทุกที ๆ เช่น เคื่อนที่ "จรหดาลมบพ่าแล้ว ไปกั้น" ⁶ หรือขงที่เห็นในหน้าไถนา ตลอดจนโคมที่ "สรวาสราขัน แชนถวาย" ⁷ ใน เคือนสิบสอง และกัณฑ์ที่เห็นกันคนขึ้นไป "ฝ่ายณนเวหา" ⁸ ความเคลื่อนไหวเหล่านี้มักก็ เป็นสัญลักษณ์ของความสูญเสียพิศพรากบ้างก็เป็นสัญลักษณ์ของความเขยวบนทางเพศรส ตลอดจนความทะยานอยากของแรงปรารถนา

ข. ความเคลื่อนไหวที่เห็นอยู่เด่นชัดในที่สูงแต่ไม่มีที่ว่าจะเลื่อนลอยสูงขึ้นหรือห่าง ออกไปจากสายตา เช่น โคมที่ "เรือยริว รอนพ่า" ⁹ หรือ "ระย้าไปปลิวมูปล" ¹⁰

-
- 1 ทวาทศมาส, หน้า 11.
  - 2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.
  - 3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.
  - 4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.
  - 5 เรื่องเดียวกัน, หน้า 42.
  - 6 เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.
  - 7 เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.
  - 8 เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.
  - 9 เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.
  - 10 เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

ที่ยอกเสาโศก หรือเป็นการเคลื่อนที่ไปมาอย่างฉับสน เช่น วาที่ "พรายท้าวฟ้า" ¹ ในเดือน
 าย

ค. ความเคลื่อนไหวในอากาศซึ่งเป็นการหมุนรอบตัวเป็นวงอย่างรวดเร็ว และ
 ดูเหมือนถูกต้องอยู่กับที่ในชั่วเวลานั้น เช่น ใบพายที่ปลิว "ปนนคว่าง" ² ในพิธีอาสาชวยุขแห่ง
 เรือ หรือโคมที่ "สรวาว" ขึ้นไป "ปนน" จนหาให้ "ขวัญหาย หามา" ³ ในเดือนสิบสอง

1.2.6 ความเคลื่อนไหวสัมพันธ์กับความรอน

ภาพพจน์ของความเคลื่อนไหวในวรรณคดีเรื่องนี้มีความเกี่ยวข้องกับความรอนอยู่มาก
 ที่เกี่ยว บ่อยครั้งที่ความเคลื่อนไหวของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมช่วยความรอนระอุที่สมอกกวี
 อยู่ให้แสดงตัวในรูปน้ำตา ความเคลื่อนไหวนั้นมักกระตุ้นความปรารถนาและโหยหาให้สูงขึ้น
 เช่น ความเคลื่อนไหวในที่เว้งว่าง การลอยลี้ไปอย่างน่าใจหาย และความแควงคว่างที่ชวน
 ให้ทวิวิงเวียน น่าสังเกตว่าความแควงคว่างวามหวิวเลื่อนลอยอย่างเบาตัวนั้นเป็นลักษณะที่
 ตรงกันข้ามกับความอึดอัดหนักทึบของบรรยากาศอันกดคั้นอย่างที "วายุโอบพรุณเปน เมฆกลุ่ม" ⁴
 แต่เป็นลักษณะเกี่ยวกับการลอยตัวของอากาศเมื่อถูกความรอน อาจเป็นเพราะเหตุนี้ เมื่อกวี
 กล่าวถึง ความรู้สึกแควงคว่างวามหวิวจึงมักจะกล่าวถึงความรอนในอกควบคู่กันไป เช่น

"อกรระอุเปลื้องปลิว พรนนคว่าง" ⁵

¹ ทวาทศมาส, หน้า 30.

² เรื่องเดียวกัน, 23.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

กั๑งหรร๑ เหน๑นฝ๑ายฝ๑น	เว๑หา
ค๑อร๑นร๑ชาค๑วงจ๑	ท๑ร๑น ¹
เศ๑ค๑จ๑ส๑งง๑ไฟ๑ศ๑พล๑ิน	ส๑าร๑สุ๑ค
เพ๑ล๑อง๑ด๑ิบ๑ข๑ว๑บ๑ง	ห๑ย๑ว๑แห๑ง
ว๑าว๑ว๑าง๑กร๑ะ๑ลา๑บ๑น๑ย	พ๑น๑ิกา๑ศ
โ๑อ๑อ๑ห๑ร๑ท๑ร๑าง๑แล๑ง	ล๑น๑น๑ลิ๑ว ^๒

โคมเป็นสัญลักษณ์ที่แทนการวางตัวของจิตใจที่ปรากฏเป็นภาพพจน์ดังกล่าวมา เพราะโคมเป็นที่ตั้งแห่งไฟ และโคมเป็นสิ่งที่รั้งขึ้นแขวนให้ลอยแขวนอยู่ในที่แจ้งสว่าง ดังก็กล่าวว่

ส๑าย๑โ๑คม๑ร๑าว๑ร๑ย๑า	ร๑ย๑ง๑ร๑าย
ค๑็๑อง๑ก๑ง๑หน๑น๑น๑ด๑ม	ร๑อ๑กร๑อง
ส๑ร๑าว๑โ๑คม๑ป๑น๑น๑ข๑ว๑ัญ๑ห๑าย	ห๑า๑แม๑
ส๑ย๑ง๑ร๑อ๑กร๑าก๑พ๑าล๑ต๑อง	โ๑ทร๑ค๑ตร๑อม ^๓

1.2.7 ความเคลื่อนไหวอย่างรุนแรงสลับกับความเคลื่อนไหวอย่างค่อยเป็นค่อยไป หรือความนิ่ง

โคลง 3 บท ต่อไปนี้ว่าควยความรู้สึกในเคลื่อนไหวสอง

เศ๑า๑โ๑คม๑ส๑ร๑าว๑ส๑าค๑ซ๑ึ๑น	แ๑ข๑ว๑น๑ถ๑าย
จ๑ใจ๑ท๑ี่๑แ๑ข๑ว๑น๑ข๑ว๑ัญ๑จ๑ง	ไป๑ม่๑ว๑ย
ไฟ๑ก๑าม๑ก๑ำ๑เศ๑า๑ค๑าย	ค๑ก๑ก๑ด๑าว๑ ค๑ย๑ว๑แม๑
น๑ข๑บ๑แ๑รม๑ร๑อน๑ค๑ย	ฟ๑ี๑เล๑อย ^๓

¹ ทวาทศมาส, หน้า 37.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

เคื่อนกลกรรตักทล้า	ชลาชล
ชดชลานองเนอัย	น่านกว้าง
ทวมมารคทิจน	ตาฝั่ง
นีกรำภกไหงาง	ทีหนนไครเห็น ๑
เห็นนำคละคลงคล้าย	ไยนา แมฮา
คลุมคลงฮาเปรนเปน	คกงบา
บเห็นสุคามา	เมอนคยค ใส้แม
ลุมมีเดอชฮา	ตากคน ๑ 1

โคลงบทแรกแสดงภาพพจน์ของความเคลื่อนไหวที่ขุ่นสับสนอย่างรวกเร็วกระชั้นหัน และความรอนเอยางจะทำให้ควาคินลงไปพร้อมกับความอางวางที่นางไมอยูรอนควย ความเคลื่อนไหวอย่างนอกส้นขวัญแขวนในบทแรก กลายมาเป็นความเคลื่อนไหวอย่างเนิบช้าของน้ำที่ "นองเนอัย น่านกว้าง" และ "ทวมมารคทิจน ตาฝั่ง" ความวิ้งเวงอางวางทวิรันแรงขึ้น จนกวี่หลังนำตาอุคนเคี้ยว พอติงโคลงบทที่ 3 แมวากวี่จะอยู่เพียงดำฟังกังเกียม แต่ก็มีควาเคลื่อนไหว "คลุมคลง" เขามาแทนที่ความเงียบ ความรู้สึกที่สืบเนื่องกันอยู่ในโคลงทั้ง 3 บทนี้ ก็คือความโคคเคี้ยวเคี้ยวคาย ภาพพจน์เช่นนี้ราวจะเป็นเครื่องหมายของความปรารธนาอันรอนรนระคนกับความทอคอาดัย ในบทที่ 3 ความพล่งพลานของน้ำกับนัยนตาของนางนาจะมีลักษณะรวมกันอยูรอนให้คิควานางมีนัยนตาที่กลอกกลิ้งมีแววระยบยุตดอกเว้อา นำยั้งให้ควารู้สึกเอบอามของสัมผัสเมื่อสัมผัส ดังที่กวี่กล่าวในโคลงอีกบทหนึ่งว่า

ชดกามนุชกล้าเกลศ	ชดพระ ใส้แม
ไยนาไทยชจร	เมื่อนน
ชดเหนือหลงงดพระ	ชดใหญ่
ชดแนบชดนนน	ยอมกล ๑ 2

1 ทวาทศมาส, หน้า 27.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

1.2.8 พลังเคลื่อนไหวในความเจ็บ

หากนำเป็นสัญลักษณ์ของความรักรหรือความใคร่ เมื่อนำจากไปก็ทำให้กวีชมเขาเจียนจะสิ้นชีวิต ดังโคลงที่ว่า

รำรกก่ือนอายถน	ถึงมา แมฮา
ฆ่าจากจรกินแแห่ง	ดหอย
อกแลงนอกในยนา	เลอลง
แลทงธารน่านอย	น่านหาย ๑ ¹

เกือนอายมาประจิกโดยไมทันรูเนื้อรู้ตัว ความแลงช่องแ่นคินทำให้แลงเขาไปถึง
ในอก เหมือนฆ่าไมปราณี ยิงมองไปรอบตัวก็ยิงสลตหคหุเพราะ

อกชดคดาแควแ่น	ปฤถพี
หญาเนานองตรอมตาย	คำเคี้ย
คือрымจำายศรี	เสาวนาฏก
อกแนบเซนอยชนนเหงีย	งยบศัลย ๒ ²

อย่างไรก็ตาม "เหงีย" ก็แสดงถึงพลังเคลื่อนไหวของใจที่จกจอควยความหวัง³
กวีแสดงความรักคอยอย่างมุ่งมั่น เชนนี้ควยภาพพจน์ของความอวางว้างเวงที่แผ่งไวควยความ
บั่นบ่วนในใจ ดังปรากฏในข้อความต่อไปนี้

¹ ทวาทกมาส, หน้า 29.

² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

³ กุบที่ 3, ข้อ 2.1.1

ชาติตรีตรีโลกแดง	แลจบ
จรทอมลิดลิวกรร	กำก่าง
นิทรานิราภ	รมเขศ
กรทอบทิวไผขวาง	ช่าง้อ ๑ ¹

และ

ชาติตรีตระห่งองเห้งย	ฟงงยาม
อกกระอูทรวงทอม	ทอมถา
บ้ออิดคิใจจาม	สยงเนง นอนนา
เคื่อนแม่คมาแฉวหมา	แมฉายดองโค ๑ ²

โคลงบทแรก แลไปจนจบตัวตรีโลกก็เห็นแต่ความแดงวังเวง ทั้งภพสิ้นความรื่นรมย์
ในยามนิทรานันเฝ้ายบงคั้นยังมีความเคลื่อนไหวอย่างรุนแรงไม่น้อยที่เกี่ยว "กรทอบ" หรือ
ทอบ คือการหายใจอย่างตึกซัดเพราะเหน็ดเหนื่อยยิ่ง "ทิว" เป็นแรงปรารถนาในส่วนลึก
ที่ทำให้ "ไผขวางช่าง้อ" เพราะไม่ได้สมปรารถนา

โคลงบทที่ 2 เฝ้ายบเสียงจนไม่แมแต่จะจาม "ตระห่งอง" และ "เห้งย" เป็นพลังที่
ดำเนินอยู่ตลอดเวลาด้วยความหวัง ในขณะที่ "อกกระอู" รุมร้อนสืบเนื่องอยู่เรื่อย ๆ โดยไม่มี
ที่ท้าวจะหมดสิ้น พลังในความเฝ้ายบนั้นสืบมาจากความรอนระอุในอกนั่นเอง

ศูนย์วิทยุทรพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ทวาทสมาส, หน้า 11.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

ความหวังอย่างจocosองกวีมีกำลังขนาดที่ฟ้าดินยังร่วมแสดงออกด้วย

วนนมาคล้ายคล้ายรอบ	จนเจ็ด
ดวงพิบิบาบาง	กดับเกล็ด
วนนรยมนิราเค็จ	ดวงเคช
อกแผนคินฟ้าเหงัย	ชวยกรวญ ๑ ¹

จะเห็นวากวีใช้ความเงียงงันชบเซาไมเคลื้อนทีเป็นสัญลักษณ์แทนการกรำกรวญ
ที่ปกติเป็นการแสดงออกด้วยเสียง ภาพพจน์ และสัญลักษณ์เช่นนี้ยังปรากฏในโคลงอื่นอีก คือ

ธรณีธรมิศแลง	เลอหาว แหงแล
ไบบคคพฤษาควง	หยวหง
ดคากระหวักราว	รกชมาศ
วรวเวียไม้ไหลแลง	ชวยตรอม ๑

ทุกพรรมฤคทอง	บรพต
เสี่ยสำฤทธิอาหาร	แหงงเหลน
ไนนามพุลาลศ	ศัลยเสพ
เสี่ยกริมยแหงงเตน	ชวยกรวญ ๑
แสนพฤษเหลืองหลนลวน	แลงไบ
บงงสุมาลยแมนบวญ	แมกไม
พฤษาศิขรไซร	โทรมชีพ
โอหาศกาดกลใหม่	ชวยรยม ๑ ²

¹ ทวาทศมาส, หน้า 48.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

ในบทที่หนึ่ง ผู้อ่านจะนึกเห็นแผ่นดินแผ่นฟ้าที่โล่งเตียนว่างเปล่า ความเพียวแห่งของต้นไม้ใบไม้ ตลอดจนไม่เลื้อยที่กระหวัดราวรกชมาสนั้นคุณภาพทฤษฎีนี้ถึงความครมครมหมองใหม่ ในบทที่สามความแหงแแดง สีเหลืองของใบไม้ที่ร่วงหล่นลงเป็นจำนวนมากก็ราวกับว่าชีวิตกำลังเสื่อมท่าตายลง ความร้อนใหม่ในบทนั้นก็เหมือนในบทแรกที่ดีเหมือนเป็นการแสดงความเห็นอกเห็นใจในความทุกข์ของมนุษย์คนหนึ่ง ในบทที่สอง "ช่วยครวญ" น่าจะกระทำด้วยเสียงร้องกร่ำกรวญ แต่ทว่าก็แสดงภาพความซบเซาเหงาของ "ทุกพิภพมฤต" ที่หึ่งนำตาเซพแต่ความเกราสรอย แพนการสงเสียงครวญไคอย่างทำไหรู้สึกสอยตามไค

1.3 ภาพพจน์แสดงสี

สีเป็นภาพพจน์ที่เกี่ยวข้องกับภาพพจน์ที่กล่าวไปแล้ว คือความร้อน ความเป็น และความเคลื่อนไหว

ทว่ากล่าวถึงสีเพียงไม่กี่สี แต่สีเหล่านี้ก็สร้างบรรยากาศและอารมณ์สะเทือนใจได้จริงจัง เช่น สีเหลืองของใบไม้ในหน้าแล้งที่ร่วงหล่นลง กับภาพพจน์แห่งความซบเซาเหมือนไรชีวิต "โซรมชีพ" ก็ให้ความรู้สึกทหด สีแดงของแผ่นดินให้ความรู้สึกโกล่เคียงกับ ในขณะที่สีเขียวของท้องฟ้าให้ความรู้สึกถึงความททห่อ หรือความหมนหมอง "ครางคร่า"

ทว่าอาจไม่กล่าวถึงสีโดยตรง แต่ผู้อ่านจะเห็นไคเอง เช่น

"อกรอกรอกรมโกรย   กระด้าง" ¹

"เกรียบม" แสดงลักษณะของสิ่งที่ถูกความร้อนเจียนไหม เป็นสีคั่วออกดำ หรือ

"อัมพรมวลเมฆคล้าย   คลงงฝน   แมฮา" ²

¹ ทวาทศมาส, หน้า 12.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

ดูอานยอมนึกเห็นทองฟ้าที่หมนมัวไปควยเมฆที่หนาหนักที่บอยู่ทั่วบริเวณ ชวนให้ถือคอดักดักกลุ่ม

แพพอ

"เซงซาซลโชรมชรอม ฉ่าหลา" ¹

หรือ

"สายพรุรอรองไร เรือยฟ้า" ²

"ถูกูเคื่อนเมฆน้ำ นองหาว" ³

"ชลชลานองเนอย นานกว้าง" ⁴

สี่ขาวของน้ำที่อยู่ลอมรอบตัวกวีในบริเวณกว้างขวางทุกทิศทุกทางเช่นนี้ เพิ่มความ
วังเวงในบรรยากาศใดเมื่อนอย ความเว้งว่างเยือกเย็นของน้ำที่เจิ่งชวานองตั้งฟ้าทิ้งหล้าให้
ความรู้สึกเดียวกับเมื่อนึกเห็นสิ่งที่กำหนดขอบเขตแน่นอนไม่ได้

สี่ของทองฟ้ายามกำคั้น แม้จะเป็นคั้นเพ็ญ ก็คู่สัวร้างลึกลับ สี่เพลิงของซอและดอก
ไม้เฝ้าที่ตกกระจายหายไปในความคลุมเครือนั้น ชวนให้ใจหายหวามหวิวนัก

สี่ตรงกันข้ามที่ปรากฏในโคลงบทเดียวกัน บางทีก็เป็นเครื่องแสดงความซัดแย้ง
ระหว่างกวีกับสิ่งแวดล้อม เช่น

ฟ้าหล้าใส่สองเท้า ทยมสุรย สองแฮ
อกฟ้าคาลมววเมา มีคนอง ⁵

¹ ทวาทศมาส, หน้า 18.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

ในเดือนธันวาคม เอ็ด ภาพเรือไกรสรमुख และศรีสมรรตไชยที่แต้มทองจรัสจ้าต์กับฟ้าสีน้ำเงินเข้ม ใบพายที่กระทบแดดสะท้อนแสงสุกใส ทำให้นึกถึงความสุข ความสมปรารถนาอย่างปราศจากวิตกกังวล รั้งกับการเคลื่อนที่ของเรือที่ลอยริบลิ่วไปอย่างรวดเร็วเหนือผิวน้ำ ดังที่กวีกล่าวไว้ว่า

"ไกรกรายฉายฉานน้ำ บิงปลิว ปรีนา" ¹

กวีกล่าวถึง เรือไกรสรमुख และศรีสมรรตไชย ว่า

ศรมุขไมยมาศแถม	ครุตรัจ
ศรีสมรรตไชยครุ	ทรยบฟ้า
พายคำจรัสแสง	ใสสอง
หมึกสกกลงรังงหน้า	ฮึกฮือ ๆ ²

ภาพใบพายที่เปลือยหลังเห็นหมึกสักคำ ท่าพายที่รั้งตัวไปข้างหน้าเหมือนถูกจุด และเสียง "ฮึกฮือ" ที่แสดงว่ากำลังออกแรงนั้นคู่ประหนึ่งจะเป็นตัวแทนของความทุกข์ในใจของมนุษย์สามัญที่ท่องเที่ยวอยู่อาชนะอุปสรรคต่าง ๆ ภาพนี้ตัดกับภาพเรือที่ลิ่วลอยไปในการเคลื่อนที่อย่างรวดเร็วเหมือนปลิวไปนั่นเอง "รังงหน้า ฮึกฮือ" แสดงความฉลัดกันของอำนาจภายใน "ฮึกฮือ" เป็นเสียงแห่งความคึกครื้นในระหว่างการเคลื่อนไหวนั้น เป็นเสียงแสดงความหนักของภาระที่รับอยู่ ตรงกันข้ามกับการเคลื่อนที่ของเรือที่ "ปลิว ปรีนา" (ในโคลงบทถัดมา) หมึกสักคำที่หลังให้ความรู้สึกหม่นหมองตรอมตรมเหมือนใหม่เพราะถูกแผดเผาจากเบื้องบน คือแสงอาทิตย์ อันที่จริงสีทองของเรือก็เป็นสีเดียวกับหรือใกล้เคียงกับสีเพลิงซึ่งในทวาทศมาสนี้วิถีเป็นเครื่องหมายของความปรารถนา เช่น

¹ ทวาทศมาส, หน้า 23.

² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ฤดูเดือนเมษายน	นงหา
ชุกชมชวาไพรคอม	ยอคยอม
ไฟกามรลงจาว	ทองเทศ
เห็นลมหัดยวอม	อาตมรยม . . . ๑ ¹

โคลงบทนี้ก็กล่าวถึงสี่สามสี่ด้วยกัน คือ คือสี่ขามัวตัวของเมฆและฝนและเวียงหา
ที่กลมกลืนเป็นสี่เดียว สี่ที่สองคือสี่เขียวของยอคไม้โนป่าที่แตกใบสะพร้งอย่างฉับพลัน สดเหมือน
ยอคยอม และสี่ที่สามคือสี่ของไฟกามที่ทำให้กระวนกระวายใจเป็นทุกข์ถึงนางผู้เปรียบเหมือนดอกไม้
ทองเทศอันเป็นสี่เดียวกับไฟนั่นเอง

สี่ขามัววนของทองฟ้า กับสี่เขียวสดของยอคไม้ที่ดูเหมือนยอมนั้นเป็นสี่ที่ให้ความรู้สึกเย็น
แฉวความขาวของฟ้าที่ดำนำจะทำให้หม่นหมองอว่าง แต่สี่เขียวอันเป็นเครื่องหมายแห่งชีวิต
และการฟื้นคืนชีวิตของป่าก็ให้ความรู้สึกคึกคักกระตือรือร้นที่จะโลดแล่นไป เมื่อพิจารณาคำว่า
"ไฟกาม" และ "จาวทองเทศ" ที่แทรกตัวขึ้นมาเด่นในสองสี่แรก กาม คือความปรารถนาอัน
เรารอบ แต่ก็เป็นความปรารถนาที่ทำให้เกิดชีวิตใหม่ต่อเนื่องกับชีวิตเก่าที่กำลังจะแตกทำลายไป
สี่เพลิงและสี่ดอกไม้ทองเทศในที่นี้ก็คือสัญลักษณ์ของความปรารถนาอย่างรุนแรงที่ถูกโพล่งขึ้นจาก
การกระตุ้นเตือนของสิ่งแวดล้อมนั่นเอง

เราจะเห็นสี่ทอง หรือสี่เพลิงเป็นเครื่องหมายของความปรารถนาเช่นนี้ในโคลงบทอื่นอีก
เช่น เมื่อกล่าวถึงเขาทองที่สูงเทียมเมฆคันคั้น "ห้วยเวหา" เชื่อมโยงกับความปรารถนาที่
จะขึ้นไปเพื่อจะให้ถึงวิมานพระอินทร์² เป็นต้น

¹ ทวาทศมาส, หน้า 12.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 49. กุบที่ 5, หน้า 108 - 10:

กล่าวโดยสรุป ภาพพจน์และสัญลักษณ์ในทวาทศมาสได้รับอิทธิพลจากจินตนาการอันละเอียดประณีต จึงจะเห็นได้ว่าภาพพจน์ทั้งหมดมีความเกี่ยวเนื่องและสนับสนุนเชื่อมโยงเป็นเหตุเป็นผลแก่กัน ภาพพจน์ที่มีลักษณะขัดแย้งกันอย่างไร้จะเป็นไปได้ ก็ประสานกลมกลืนกันอย่างสมถูด เพราะก็ยังสามารถเห็นถึงลักษณะบางประการที่คล้ายคลึงกันของสิ่งตรงข้าม เช่น น้ำกับไฟ ยิ่งกว่านั้น การนำภาพพจน์ที่มีลักษณะขัดแย้งกันมาประกอบเข้าด้วยกัน ยังทำให้รู้สึกถึงความเคลื่อนไหวอย่างรุนแรง ความมีจังหวะกระชั้นมากหรือน้อย ความอึดอัดก้องอด และการคืนรนต่อสู้อย่างเห็นจริงเห็นจัง อาจกล่าวได้ว่าภาพพจน์ในทวาทศมาสมีบทบาทสำคัญยิ่งในการถอดอารมณ์สะเทือนใจ

ถ้าพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาพพจน์และสัญลักษณ์กับแก่นเรื่องทั้งใหญ่และย่อย ภาพพจน์และสัญลักษณ์ก็สนับสนุนแก่นเรื่องทั้งสองนั้น กล่าวคือในขณะที่แสดงถึงความทุกข์ทรมาน เพราะจากรัก ก็แสดงถึงความผูกพันกับธรรมชาติไปด้วย นาคีความแก่นเรื่องย่อยของวรรณคดีเรื่องนี้ แม้จะสนับสนุนแก่นเรื่องใหญ่ แต่ก็มีความสำคัญเฉพาะตัวในตัวเองอย่างน่าสนใจ และเมื่อคำนึงถึงลักษณะนิราศความมุ่งแสดงความรักเป็นสำคัญด้วยแล้ว ผู้เขียนเห็นว่าสาเหตุที่แก่นเรื่องย่อย (คือความผูกพันที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติอันเป็นจิตไร้สำนึกส่วนรวมของมนุษยชาติ) ปรากฏเด่นไม่น้อยในวรรณคดีเรื่องนี้ก็คือความจริงที่ว่า เมื่อมีความทุกข์มนุษย์มักจะแสดงตัวเองในส่วนดีออกมามากกว่าเวลาปกติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทวาทศมาสนี้ก็แสดงว่าความทุกข์ของคนเป็นทุกข์ขั้นสุด จึงเป็นที่สังเกตได้ว่า ภาพพจน์บางอย่างซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความทุกข์ เพราะจากรัก ก็แสดงถึงความผูกพันอย่างแนบแน่นที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติไปพร้อม ๆ กัน โดยเฉพาะเมื่อต้องการแสดงความรุนแรงของความทุกข์ในท่วงท่าการแสดงออกแบบเหนือความจริง

2. ความเป็นสากลของสัญลักษณ์ในทวาทศมาส

ในบทที่แล้วอันว่าด้วยท่วงท่าการแสดงออก ตอนหนึ่งผู้เขียนได้กล่าวถึงสัญลักษณ์ที่ปรากฏในภาพเขียนยุคอิมเพรสชันนิสม์ของแวนโก๊ะว่าตรงกับความเคลื่อนไหวอย่างรุนแรงของเขาพระสุเมรุในทวาทศมาสเมื่อวิจากนาง หากพิจารณาเรื่องสี่ สีเหลืองของหญิงสาวโพศของแวนโก๊ะกับสีเหลืองของใบไม้ที่ร่วงหล่นลงจากต้นในหน้าแล้งก็สื่อความหมายในทำนองเดียวกัน

ความคล้ายคลึงดังกล่าวไว้จะเป็นความบังเอิญโดยไม่มี ความหมายก็ตาม หากเป็นผลของจิตไร้สำนึกส่วนรวมของมนุษยชาติที่สะสมตัวสืบเนื่องกันมาแต่คึกค้ำบรรพ์ จุง (C.G. Jung) นักจิตวิเคราะห์คนสำคัญมีความคิดว่า จิตไร้สำนึกส่วนรวมจะแสดงตัวออกมาในรูปของสัญลักษณ์ที่จิตสำนึกจะรับรู้ได้ สัญลักษณ์ทุกอย่างมักจะเป็นอุปมาอุปไมย แม้สัญลักษณ์จะมีมูลมาจากหลักแบบฉบับในระดับจิตไร้สำนึกแต่รูปของสัญลักษณ์ที่รับรู้ได้นั้นจะเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาจากความคิดของจิตสำนึกนั่นเอง ¹

ในทวาทศมาส นอกจากสัญลักษณ์ที่พ้องกับสัญลักษณ์ในศิลปะสากลแขนงอื่น เช่นจิตรกรรม คึงกล่าวมาแล้ว ในบทที่วาควยทวงหาการแสดงออก ผู้เขียนได้กล่าววาททวงหาการแสดงออกแบบอิมเพรสชันนิสม์ เอกสเพรสชันนิสม์ และเซอร์เรียลลิสม์ในทวาทศมาส ก็อาศัยแนวคิดแบบอุดมคตินิยมอูควย หรืออาจกล่าวได้ว่า ภาพพจน์ของความรอนและความเคลื่อนไหวอย่างรุนแรงในทวาทศมาสมีพื้นฐานมาจากแนวคิดแบบอุดมคตินิยม ก็เรื่อง นรกสวรรค์ การสร้างโลกตลอดจนเทวคาที่เกี่ยวเนื่องกับธรรมชาติซึ่งเป็นแนวคิดแบบอุดมคตินิยมเหล่านี้คือหลักแบบฉบับของมนุษยชาตินั่นเอง

คึงได้กล่าวแล้วในตอนต้นของบทนี้ว่า ความรอนหรือไฟเป็นภาพพจน์เด่นในวรรณคดีเรื่องไฟ เป็นสิ่งที่มีมนุษย์รู้จักและกราบไหว้บูชาตามชานาน คัมภีร์ฤคเวทของอินเเกีย ปืทสวค

¹ Jolande Jacobi. Complex / Archetype / Symbol in the Psychology of C.G. Jung. translated from the German by Ralph Manheim. (Bollingen series LVII; New York : Princeton University Press, c 1959) pp. 31 - 73, "Archetype" pp. 74 - 5, "Symbol."

และ ชลธิรา สัตยารัตนา, "การนำวรรณคดีวิจารณ์แผนใหม่...", บทที่ 4, หน้า 124 - 30, "การวิจารณ์วรรณคดีในแง่หลักแบบฉบับ."

สรรเสริญพระอัครนี เทพแห่งไฟมากกว่าเทพทั้งหลายเว้นแต่พระอินทร์องค์เดียวเท่านั้น แม่แต
 ควงอาทิตย์ก็คือรูปหนึ่งของพระอัครนี¹ ชาวอียิปต์โบราณก็นับถือควงอาทิตย์เป็นเทพสำคัญ²
 ทั้งนี้เพราะไฟนั้นเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นต่อชีวิตของมนุษย์ และโหมมหันต์ไคพอ ๆ กัน ในวรรณคดี
 มีบ่อยครั้งที่เกี่ยวกับไฟเป็นเครื่องบอกเหตุร้าย เช่นในเรื่องสามก๊กฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน)
 เมื่อพระเจ้าเลนเต้ปล่อยให้พวกชนที่มีอำนาจประพฤติกุณการหยาบชاذ่าง ๆ ก็เกิดนิมิต กังกวา
 ไว้วา

ครั้นถึงเดือนหกขึ้นค่ำหนึ่ง เกิดนิมิตเป็นควันเพลิงพุ่งขึ้นไปสูงประมาณ
 ยี่สิบวา แล้วควันเพลิงนั้นพุ่งเข้าไปในพระที่นั่งอุนตกเตียน ครั้น ๗ เดือน
 เจ็ดเกิดนิมิตรมี่รุ่งตกลงในพระราชวัง และเขารันชวสูงใหญ่บนศาลแตกหลาย
 ลง...³

ในเรื่องรามเกียรติ์ ทศกัณฐ์ก่อนจะเริ่มทำศึกกับพระราม ได้เล่าความฝันให้พิเภก
 ฟังว่า

แควววาเอากะลาน้ำมันยาง	ใส่ใส่วางลงเหนือหัตถา
ยังมีหญิงหนึ่งพาลา	วิ่งเข้ามาจุกอัครนี
น้ำมันแห่งสินไสชลิต	กะลาใหม่ไฟติดมือพี่
พิษเพลิงรอนทั่วอินทรี	ฝันนี้ร้ายประการใด ⁴

¹ ดู บอเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย, หน้า 15 - 7.

² ดู ขุนวิจิตรมาตรา, "สิ่งที่คิดเห็นในเรื่องควาวิ," ภาษาและหนังสือ, 4
 (พฤษภาคม, 2506), 54 - 5.

³ สามก๊กฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เล่ม 1 (พระนคร : คลังวิทยา, 2506),
 หน้า 3.

⁴ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รามเกียรติ์, เล่ม 4 (พระนคร : องค์
 การกุศลสภา, 2507), หน้า 119.

หญิงที่วิ่งมาจุกอ็คคีที่มีต่อทศกัณฐ์ก็คือนางสวามะนักขานุมาบอกข่าวความงามของนางสีดา ในที่นั้นนอกจากไฟจะหมายถึงความวอดวายสูญเสียบของทศกัณฐ์และบ้านเมืองแล้ว นางจะหมายถึงความรุ่มร้อนในความรักหรือความใคร่ที่ทศกัณฐ์มีต่อนางสีดาอีกด้วย

ในทวาทศมาสไฟเป็นทั้งสัญลักษณ์ของความรักรักความปรารถนาและความพลัดพรากจากรักในเวลาเดียวกัน นาวประหลาดที่ทั้ง ๆ ที่ความรักคือไฟ เมื่อจากรักก็แทนที่จะคลายร้อนกลับดูร้อนแฉกเผายิ่งขึ้น ภาพพจน์ตอนจะสิ้นโลกมีความหมายแก่ใจมาก เพราะหมายถึงความรุนแรงของความรักและความทุกข์สาหัส เพราะจากรักก็ควบคู่กันไป ทั้งยังแสดงถึงความผูกพันอย่างแน่นแฟ้นต่อความดีดีของจักรวาลโดยไม่รู้ตัวอีกด้วย

สัญลักษณ์ที่หมายถึงความรักในทวาทศมาสมีหลายอย่าง และมีความขัดแย้งกันอย่างตรงกันข้าม ในบางขณะก็เห็นความรักของตนรุนแรงเป็นไฟ แต่บางขณะความรักก็ก็น้ำค้างก็วิภาวาว

เจ้าศินธุสมดำแล้ว	เจ้าศสาร ก็ดี
ยงไปป่านธุรชด	เกลศกถว
กลโหมรลุงการ	ในเกลศ นางนา
ฉงนช่างีอรสคว	ควนมาลัยโนมาลย ๆ ¹

โดยนัยนี้ความรักก็คือความฉ่ำชื่นที่ให้ชีวิตและความปลอดภัยแต่ก็จากไปง่ายเหมือนอกซดที่ท่าให้หญ้าเนาแห้งตายอยู่ ²

ในคัมภีร์ฤคเวทหน้าเกี่ยวกับชีวิตอย่างใหญ่หลวง จนถึงว่าเป็นน้ำกามที่สวรรค์หลั่งลงมา ดังนี้

¹ ทวาทศมาส, หน้า 24.

² กุบพที่ 3, ข้อ 2.1.1.

...สวรรค์และโลกที่ไม่รู้จักหยุดยั้ง มีลำธารมากหลายเต็มไปทั่วแผ่นดินและเต็มไปทั่วภพภูเขาค็ดที่บริสุทธ์นั้นไคประสิทธิ์ประสาทน้ำมนเญแก่ผู้ใ้ใจบุญ ข้าแต่สวรรค์และโลกพระองค์ทั้งสองทรงเป็นใหญ่ในการสร้างสรรค์นี้ ทรงหลังพิช (ฝน) ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อมนุษยชาติทั้งปวงมาให้พวกเรา

ข้าแต่สวรรค์และโลก... กาโมทกที่พระองค์ไคทรงหลังลงมานั้นก็ไคกลายเป็นสัตว์ที่มีรูปร่างต่าง ๆ ... 1

น้ำตาเป็นสัญลักษณ์ของความทุกข์ทรมานซึ่งมีลักษณะขัดแย้งกับคนกำเริบซึ่งคือความทุกข์ร้อนระอแห่งฉากในอก ("อกระแหงแลงน้ำ เนตรนอง" 2) ในขณะที่น้ำเป็นสัญลักษณ์ของชีวิต น้ำก็ยังเป็นเครื่องแสดงความเคื่อนร้อนให้ปรากฏ น้ำฟ้าหลังลงอย่างทีกรึกถาวว่า "อกแผ่เคินฟ้าให้ ลงงฝน" 3 ก็เป็นลักษณะและสื่อความหมายเดียวกับ "...ชลาในหน้าลงงตาม" 4 น้ำที่นองน่านกว้าง "หวมมารคนทีจนตาฝง" 5 ก็คือน้ำคำที่ลนปริมคา "เพลงชล" ทีไหล "ฝฝาย" รุกหนาเรื่อยไปก็เรียกรองในหน้าตากวักตกลงไปสม 6

ปอล แวร์แลน (Paul Verlaine 1845-1896) กวีฝรั่งเศสก็กล่าวถึงฝนที่ตกลงมาเปรียบเทียบกับความเคื่อนร้อนในหัวใจดังนี้

1 ฎ บอเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย, บทที่ 1, หน้า 18 - 9, "ระเบียบจักรวาลในมหโกดกพระเวท."

2 ทวาทศมาส, หน้า 10.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 36.

5 เรื่องเดียวกัน, หน้า 27

6 เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

“นำตาตกในหัวใจของฉัน
เหมือนฝนตกลงมาสู่เมือง”¹

น้ำกับไฟ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์สำคัญในวรรณคดีเรื่องนี้มีลักษณะสำคัญตรงกันอยู่คือให้ชีวิตและทำลายล้างชีวิต ไฟหรือความร้อนที่ให้ชีวิตนั้นปรากฏในรูปของดวงอาทิตย์และดวงอาทิตย์อีกเช่นกันที่เป็นต้นกำเนิดของไฟบรรลัยกัลป์ น้ำก็ให้ชีวิตหล่อเลี้ยงชีวิต แต่อาจคร่าชีวิตได้ ในคัมภีร์ศาสนาใหญ่ ๆ ของโลก ปีกลาวถึงนำทวมโลกตรงกัน เช่น ศาสนาฮินดู ศาสนาคริสต์ การที่กวีใช้ไฟและน้ำเป็นสัญลักษณ์ที่ต่างก็เป็นเครื่องหมายของความรัก ความปรารถนา หรือชีวิต กับ ความพดัดพราก หรือความสูญเสีย หรือความแตกดับทำลายไปในทำนองสิ้นชีวิตควบคู่กันไป จึงนับว่าเป็นการใช้สัญลักษณ์ต่างที่อาจสื่อความหมายได้ไม่เลือกเวลาและสถานที่

ภาพพจน์ที่เกี่ยวข้องกับน้ำและไฟในวรรณคดีเรื่องนี้ ก็คือความเคลื่อนไหวรุนแรงอย่างที่ต้องมีกำลังมาก ความเคลื่อนไหวเช่นนี้ก็มีความสัมพันธ์กับสัญลักษณ์ของความปรารถนาในความรักความปรารถนาในชีวิต และเป็นสัญลักษณ์ของความสูญเสียเช่นเดียวกัน ไฟความร้อนความเคลื่อนไหวอย่างรุนแรงอันเกิดจากน้ำหรือไฟก็ตาม ตลอดจนสีเพลิงหรือสีทองที่เป็นประกายจ้า ล้วนเป็นสัญลักษณ์ของความรักความปรารถนาและความทะยานอยาก แต่ที่เกี่ยวเนื่องปรารถนาคือสีบเนื่องมาจากสัญชาตญาณหลักของมนุษย์ตั้งแต่แรกเกิดที่เดียว² สัญชาตญาณนี้ทำให้มนุษย์ชาติสืบพืชพันธุ์สืบมาจนทุกวันนี้ ในความรักระหว่างหญิงชายมีความปรารถนาที่จะสืบพันธุ์อยู่ดังจะเห็นได้ในทวารพัสกามีก็จะมีจิตประหวัดถึงภาพที่สืบเนื่องมาจากความเขี้ยวหนทางเพศอยู่ไม่น้อย สัญชาตญาณทางเพศนี้ยังเป็นแคว้นสำคัญสำคัญของสัญชาตญาณเป็น (Life Instinct)

¹ Paul Verlaine, "Ariettes Oubliées," XIXe Siècle, Les Grands Auteurs Français du Programme V. Collection Textes et Littérature Bordas. Edition de Legarde, et Michard (Paris : Bordas, c 1965), p. 509.

² ดู R.S. Lee, Freud and Christianity (Harmondsworth : Penguin Books, C 1948), Chap. 5. pp. 52 - 69, "The Stages of Development."

อันเป็นสัญชาตญาณที่ทำให้มนุษย์มีความรักในชีวิตซึ่งนอกจากจะหมายถึงความรักในชีวิตของตนเองแล้ว ยังหมายถึงความรักในชีวิตที่สืบเนื่องจากตัวเองอีกด้วย ในขณะที่เดียวกันมนุษย์ก็มีสัญชาตญาณมุงตาย (Death Instinct) อันจะนำไปสู่ความปรารถนาที่จะกลับคืนสู่สภาพเดิมก่อนมีชีวิต คือสภาพที่ไม่มีชีวิตหรืออนินทรีย์ สัญชาตญาณนี้ทำให้มนุษย์ปรารถนาที่จะทำลายล้างชีวิตตัวเอง¹ แต่เมื่อมีสัญชาตญาณมุงเป็นชดชวางอยู่ สัญชาตญาณมุงตาย ก็จะเปลี่ยนเป็นสัญชาตญาณก้าวร้าว (Aggressive Instinct) ทำให้เกิดพฤติกรรมก้าวร้าวหรือมุงจะทำลายผู้อื่นหรือสิ่งอื่นนอกจากตัวเอง² พฤติกรรมก้าวร้าวมักจะเกิดขึ้นโดยไม่รู้ตัว เพราะมักจะถูกเก็บกดไว้ในระดับจิตใต้สำนึก บางทีมนุษย์จะมีความสุขเมื่อใครทรมาณตัวเองให้เจ็บปวด หรือถูกผู้อื่นทรมาณ (Masochism) บางทีก็มีความสุขเมื่อใครทรมาณผู้อื่นให้เจ็บปวด (sadism)³ ถึงแม้จะเห็นว่า การบั่นทอน หรือการทรมาณของมนุษย์ทั่วโลก ส่วนหนึ่งขึ้นกับความพอใจที่จะได้เห็นการทำลายล้าง หรือการทรมาณในรูปของการต่อสู้ต่าง ๆ เช่น กีฬามวย กีฬาสู้วัวกระทิงในเสปญ หรือ กีฬาชนไก่ ถัดปลา ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น พม่า ไทย เป็นต้น ในวรรณคดีไทย บทกลอนที่ผู้อ่านขบขันก็เกือบที่ตัวละครที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับพระและนางได้รับความเค็ดกรอนหรืออับอายแทบทั้งสิ้น เช่น ตอนถูกณมทศกัณฐ์ในเรื่องรามเกียรติ์ ทศกัณฐ์ต้องถูกนางมณโฑชกเสียดใจความอับอายนัก นางมณโฑถึงกับกล่าววว่า "อันสตรีจะตองเสียดัว แม่นมาตราชาตัวเสียดีกกว่า"⁴

¹ Ibid., Chap. 7, pp. 88 - 91, "Life and Death."

² ฦ Karl Menninger, Love against Hate (New York : Harcourt, Prace & World, C 1942.) pp.127 - 129.

³ ฦ Ernest Jones, The Life and Work of Sigmund Freud, edited and abridged in one volume by Lionel Trilling and Seven Marcus (Aylesbury, Bucks : Hazell Watson & Viney, 1967), pp. 506 - 10.

⁴ รามเกียรติ์, เล่ม 7 (พระนคร : องค์การคาศของครุสภา, 2507), หน้า 194

อันแสดงถึงความเคียดแค้นถึงขั้นความเป็นความตาย ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ขุนช้างถูกขุนแผน
 กดขี่แกล้งให้ได้รับความอับอายอย่างสาหัสต่าง ๆ นานา เช่น ร่ายมนต์เปิดทวารในที่ชำระความ¹
 เป็นต้น ความหลักจิตวิทยาถือว่าความสุขหรือความพอใจของมนุษย์ก็คือการลดความเครียดในอารมณ์
 ได้เป็นผลสำเร็จ การลดความเครียดอาจจะเกิดขึ้นโดยไม่รู้ตัวหรือไม่ตั้งใจก็ได้ เช่น การฝัน
 หรือการนอนละเมอ หรือการฟังเพลง หรือการแสดงออกในศิลปกรรมต่าง ๆ ข้อสำคัญอย่างหนึ่ง
 คือมนุษย์น่าจะมีจิตไร้สำนึกส่วนรวมที่สืบเนื่องมาในเรื่องเกี่ยวกับสัญชาตมุงเป็น หรือสัญชาตญาณ
 ทางเพศ และสัญชาตญาณมุงตาย สัญชาตญาณหลักทั้งสองเป็นสาเหตุใหญ่ของพฤติกรรมมนุษย์
 เช่น ขอบังคับทางสังคม กฎเกณฑ์ ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ชาวอินเดียนถือว่าญาติที่ไม่มี
 บุตร เป็นคนมาปอย่างร้ายแรงถึงขั้นตกนรก ฮิตเลอร์ผู้เผด็จการเยอรมันมีความรู้สึกผูกพันกับ
 ชาติพันธุ์ของตนเองอย่างรุนแรงถึงกับทำลายล้างชาติพันธุ์อื่น เป็นต้น

ในทวาทศมาส เราจะเห็นได้ว่า กวีมีความผูกพันกับความรักและการพลัดพรากสูญเสีย
 ความเป็นและความตายควบคู่กันไป ดังจะเห็นจากสัญลักษณ์สำคัญที่มีอำนาจสร้างสรรคและทำ
 ลายด่างอยู่ในตัวเองทั้งสองประการ ความปรารถนาในความรักและความใคร่ หรือความ
 ปรารถนาในการสืบพันธุ์เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นทำให้ชีวิตของโลกแล่นคืบร่นต่อไป ความรู้สึกว่าต้อง
 สูญเสียสิ่งรัก หรือพลัดพรากจากสิ่งรักก็เนื่องมาจากว่าแรงปรารถนานั้นไม่บรรลุผล กวีจะลด
 ความเครียดเพราะความคับข้องใจได้ ก็เมื่อรู้สึกว่าโลกปั่นป่วนทรมาณเนื่องจากตัวกวีเอง หรือ
 ที่กวีกล่าวหาว่า "ช่วยคราวญู" "ช่วยเสรา" หรือ "ช่วยครอม" เป็นต้น ภาพพจน์ที่เป็นสัญลักษณ์
 ของความสูญเสีย เช่นความปั่นป่วนของสัตว์โลก ความพลุ่งพล่านของสายน้ำในฤดูน้ำหลาก ตลอดจน
 จนวนที่มืดอืดอืดและฟ้าที่สิ้นการนกก้องก็เป็นสัญลักษณ์ของแรงปรารถนาที่แผงตัวอยู่พร้อม ๆ กันไป
 ดูเหมือนว่าแรงปรารถนาก็ยังปรากฏตัวอยู่ในความนิ่งและความเงียบอย่างไม่น่าเชื่อ ทั้งเป็น
 อำนาจที่เห็นอำนาจของเจ้าของคือมนุษย์ และแม่ธรรมชาติอันยิ่งใหญ่ก็ไม่อาจดบกลางได้

¹ ขุนช้างขุนแผน, ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 1 (พระนคร : คลังวิทยา, 2506),
 หน้า 484 - 5.

แม้ว่ากวีจะแสดงออกและย้ำถึงความสูญเสียแตกทำลายอันสืบเนื่องมาจากสัญญาตมุงต่าย แต่เราจะเห็นว่าสัญญาตมุงต่ายของกวีมีอำนาจน้อยกว่าสัญญาตมุงต่ายเป็น หรือสัญญาตมุงต่ายทางเพศ ความปรารถนาในความรักแม้จะไม่สมรักเป็นสิ่งที่ทรงอิทธิอำนาจนัก คงจะยกคำที่กวีกล่าวอย่างภาคภูมิใจยิ่งมากกว่าว่า

เพลงราก็ยังเพลงปาง   เมาแค้น คินนา
ใครอาจคบบเลอยแล้ว   พี่ฉลาญ ¹

"เพลงปาง เมาแค้นคิน" หรือไฟบรรลัยกัลป์ แสดงถึงความยิ่งใหญ่ของจักรวรรย ในเวลาเดียวกันก็แสดงความเข้าถึงความจริงในธรรมชาติที่ความมีชีวิตและความไม่มีชีวิตกลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เหมือนว่าการแตกดับทำลายและการ เกิดใหม่ เป็นปรากฏการณ์ที่สืบเนื่องหมุนเวียนกันอยู่ไม่รูจบสิ้น แต่การกลับไปสู่สภาพไร่วีชีวิตอันเป็นจุดหมายปลายทางของสัญญาตมุงต่ายหาใช่ความพอใจที่สุดของกวีในที่นี้ไม่ คราบไคที่ยังมี "เพลิงราก็" ที่ไม่มีใครดับได้ "ฉลาญ" เป็นคำรุนแรงที่แสดงถึงการทำลายล้างให้ราบเรียบหมดสิ้น แสดงถึงสัญญาตมุงต่าย เพราะกวีใช้คำนี้เป็นคำแสดงอาการของ "เพลิงราก็" ที่กำลังทำลายล้างกวีเอง อย่างไรก็ตามก็คือ ความมหัศจรรย์ของ "เพลิงราก็" ในข้อที่ไม่มีใครดับได้ยอมแสดงถึงความยั่งยืนของกวีผู้เป็นเจ้าของ เพราะในขณะที่แสดงลักษณะทำลายล้าง เพลิงราก็เป็นเครื่องหมายของความปรารถนาในกามอันเนื่องมาจากสัญญาตมุงต่ายเป็นด้วย

ความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับธรรมชาติที่ปรากฏในภาพพจน์ของความขมเขาเงื่องหงอยของสัตว์และพืชและสิ่งแวดลอม ก็อาจจัดเป็นสัญลักษณ์สากลได้เช่นเดียวกัน นิยายปรัมปราในเรื่องสัตว์และคนไม่ภูภาษามนุษย์ นางสิบสองในเรื่องพระรถ-เมรี เมื่อหนีนางยักษ์จนตัวก็ขอโทษคนไม่ใหญ่แยกตัวเป็นโพรงให้เข้าไปซ่อนอยู่และปิดสนิทตามเคิม พระรถก็คือพระสุธนก็มีความพาหนะประจำตัวคอยช่วยเหลือ พระสุวรรณสามก็มีสัตว์ป่าแวดลอมอยู่จนนาอัสจรรย แม่แต่เรื่องอลิขในแควนมหัสจรรย อลิขก็ยังผูกคูกับสัตว์หลายชนิด ในเรื่องศกุนเตลาของกาลิหาส เมื่อ

¹ ทวาทศมาส, หน้า 45.

ศกุนตลาอำลาอาศรมที่เคยอยู่มาแต่เล็กแต่น้อย กาลิธาสได้แสดงความสัมพันธ์ระหว่างศกุนตลา
กับธรรมชาติแวดล้อม โดยคำพูดของปริยัมวาทาพี่เลี้ยง ดังนี้

...เมื่อใกล้เวลาจากเข้ามา, ป่าทั้งป่าก็ดูเหมือนรวมทุกข์ /
เสราสรอยที่สูญเสียเจ้า, ฝูงกวาง (จึง)
ลืมกินหญ้า; นกยุงในสนาม
หยุดรำฟอน; มวลไม้แวดล้อมเรา
ทิ้งใบสีซีดหมอง, คุจน้าตา, ลงสู่ดิน."¹

ภาพพจน์ของความเคลื่อนไหวที่แสดงออกในรูปแบบความผันหรือท่วงท่าที่เห็นอกความจริง
หรือเซอร์เรียลลิสม์ เช่นเมื่อกรีกกล่าวถึง "เขาทองทยมเมฆห้วย เวหา" ² และความ
กระเจิกกระเจิงของดวงใจที่ "ปลิวลงฟ้า" และ "เห็นดาวตระควดคมบ แขนาศ" ³ ก็ล้วน
เป็นสัญลักษณ์ของความสนิทแนบแน่นอยู่ในความลึกลับของจักรวาลโดยไมตรี นอกจากภาพ-
พจน์ของการแตกทำลายของโลกเมื่อจะสิ้นกัปที่ปรากฏอยู่ตั้งแต่ตอนต้นเรื่อง แทรกอยู่ตอนกลาง
เรื่อง และปรากฏในตอนท้ายเรื่องก็ล้วนแต่เป็นท่วงท่าการแสดงออกแบบเห็นอกความจริงที่แสดง
ความสัมพันธ์อันล้ำลึกของมนุษย์กับจักรวาล และความปรารถนาโดยไมตรีที่จะกลับคืนสู่ภาวะไร

¹ Kálidása: "Śakoontalā," Translation by Sir Monier Monier-Williams. The World's Great Classics. Oriental Literature. The Literature of India Vol. III, Edited by Timothy Dwight, and others ... (Revised edition; New York, London: The Colonial Press, c 1900), pp. 366 - 7: "...As the time of separation approaches, The whole grove seems to share your anguish./

In sorrow for thy loss, the herd of deer
Forget to browse; the peacock on the lawn
Ceases its dance; the very trees around us

Shed their pale leaves, like tears, upon the ground."

² ทวาทศมาส, หน้า 49 คุปทที่ 5, หน้า 108 - 10.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

ชีวิตอันเป็นภาวะเดิมก่อนที่จะมีชีวิต

น่าสังเกตว่าความผันกับความจริงที่กวีแสดงออกในทวาทศมาสมีลักษณะเหมือนซ่อนคาบเกี่ยวกับอยู่ จึงจะเห็นว่า กวีใช้ทางท่าการแสดงออกแบบอิมเพรสชันนิสม์ เอกสเพรสชันนิสม์ และเซอร์เรียลลิสม์ ในการแสดงภาพพจน์ตามแนวคิดในอุดมคตินิยม เช่นเดียวกับที่ใช้ในการแสดงภาพพจน์ที่มีเค้าจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงไม่เป็นการแปลกที่กวีจะมองเห็นเกวียนที่วิ่งอยู่บนพื้นดินเป็นเกวียนของพระอาทิตย์ เพราะเกวียนที่กวีเห็นนั้น กวีได้แปรให้เป็นรูปของความผัน

เทอนหนนกวยนแกวแกว	เทอนเห็จ
วางวิ่งลบบลิวโพน	ทองลำ ¹

"เทอน," "เห็จ," "ลบบ," และ "ลิว" ที่แสดงความเคลื่อนไหวของเกวียนเป็นลักษณะของความผันโดยแท้ "เทอน" และ "เห็จ" แสดงภาพเกวียนที่ลอยสูงจากพื้นดินเหาะอยู่กลางอากาศ "ลบบ" และ "ลิว" แสดงความเร็วของเกวียนที่เคลื่อนจากไปจนสุดตาแล

ภาพพจน์เหล่านี้อาจตีความหมายได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของความผูกพันของชีวิตวิญญูญาณมนุษย์กับความลึกลับของธรรมชาติและจักรวาลที่กวีได้รับสืบทอดเป็นสมบัติของมนุษยชาติ เพราะมีใ้ชาว กวีจะลอกเลียนแนวคิดของอุดมคติแต่เพียงผิวเผิน การที่กวีนำความคิดแบบอุดมคตินิยมมาแสดงออกในทางท่าการแสดงออกแบบอิมเพรสชันนิสม์ เอกสเพรสชันนิสม์ และเซอร์เรียลลิสม์รับกับภาพจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวันของกวีทำให้เห็นได้ว่า ความผันของกวีกับความผันของมนุษย์แต่โบราณนั้นเป็นปรากฏการณ์ที่ปรากฏขึ้นซ้ำ ๆ กัน สัญลักษณ์เหล่านี้เป็นสัญลักษณ์สากลที่มนุษย์ทุกชาติทุกภาษาอาจรับรู้และเข้าใจได้ แม้ในปัจจุบันมนุษย์ก็ยังไปค้นหาที่จะเห็นทิวทัศน์ในจักรวาลเวียงว่าง เพื่อเข้าถึงความมหัศจรรย์ที่ยังไม่เป็นที่เปิดเผย ทั้งนี้เห็นได้จากความผันนี้ สืบมาจากคึกค้ำบรรพชนเอง ชาวตะวันตกก็ไปค้นหาที่จะบินได้อย่างนก ชาวตะวันออกก็ฝากความ

¹ ทวาทศมาส, หน้า 34.

หวังและความปรารถนาไปกับสิ่งที่เดือนลอยฟ้า เช่น เมฆหูของกาติทาส ในทวารพศมาส ความ
ผูกพันที่กวีมีต่อวาทะที่บันพรายทั่วฟ้า โคม และคอกไม้ไฟ ตลอดจน "กงหนนเอน ฝ่ายฉนน เวหา"
และเขาทองในความฝันเป็นต้นมีมากมายราวกับว่าจิตใจและวิญญาณของกวีลี้วโลกไปกับสิ่งเหล่านี้
ก็เป็นสิ่งที่ทำความเข้าใจได้ดังกล่าวนมา

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย